

Kaarlo Hakamies
Hovioikeudenneuvos, OTT
Helsingin hovioikeus
Salmisaarenranta 7 I
00181 Helsinki

Lausunto

18.11.2019

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lausuntopyyntö 7.11.2019

KAA 2/2019 vp: Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi – Suostumus2018

Eduskunnan käsiteltävänä olevassa kansalaisaloitteessa vaaditaan, että raiskauskriminalisointia muutettaisiin niin, että tunnusmerkistön täyttymisen kannalta keskeistä olisi jatkossa uhrin suostumuksen puuttuminen. Aloitteesta ilmenevin tavoin esimerkiksi YK:n naisten oikeuksien sopimusta valvovan CEDAW-komitean 14.7.2017 antamassa suosituksessa (Nro 35, kohta 33) on katsottu, että raiskauksen tulisi perustua uhrin suostumuksen puutteeseen. Eduskunta on puolestaan törkeää lapsen raiskausta koskevan kriminalisoinnin säätämisen yhteydessä 4.4.2019 edellyttänyt, että hallitus käynnistää rikoslain 20 luvun kokonaisuudistuksen, jossa arvioitavana on muun muassa uhrin suostumuksen aseman vahvistaminen raiskausrikoksissa (EV 305/2018 vp). Oikeusministeriö on tämän jälkeen asettanut kokonaisuudistusta valmistelewan työryhmän, jonka toimikausi on edelleen kesken.

Raiskaus- ja muita seksuaalirikoksia koskevia rikoslain säännöksiä on muutettu useaan otteeseen 1990-luvun lopulta lähtien. Muutoksilla on pyritty vahventamaan henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Oikeuskäytännössä on muutoksista huolimatta esiintynyt jonkin verran tapauksia, joissa suostumuksen puuttuminen tunnusmerkistökijänä on aiheuttanut rajanvetotilanteita. Eräissä tilanteissa seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavasti tapahtuneet sukupuoliyhteydet ovat jääneet rangaistavuuden alan ulkopuolelle, kun tekoon ei ole katsottu liittyneen väkivallan käyttöä taikka sillä uhkaamista eikä uhrin ole myöskään tiedottomuuden tai muun laissa luetellun syyn vuoksi katsottu olleen kykenemätön ilmaisemaan tai muodostamaan tahtoaan. Tässä tilanteessa on perusteltua, että nykyistä raiskausta koskevaa kriminalisointia muutettaisiin oikeusministeriön valmisteltavana olevan kokonaisuudistuksen myötä kansalaisaloitteessa tavoitteena olevalla tavalla. Tällöin tunnusmerkistön täyttymisen kannalta olisi olennaista, että tekijä on ollut tapauksessa käsillä olevien olosuhteiden perusteella tietoinen, ettei sukupuoliyhteyden toinen osapuoli eli uhri ollut antanut suostumustaan sukupuoliyhteyteen tai ettei hän ollut vallitsevissa olosuhteissa kykenevä antamaan suostumustaan.

Kansalaisaloitteen mukaisessa ehdotuksessa uudeksi rikoslain 20 luvun 1 §:ksi on käytetty mallina Ruotsin vastaavaa säännöstä (Brottsbalken 6 kap. 1 §). Ehdotus kuitenkin poikkeaa eräiltä osin Ruotsin säännöksestä ilman, että poikkeavuuksia olisi aloitteessa perusteltu. Nämä poikkeavuudet aiheuttaisivat käytännössä soveltamisongelmia, joiden ratkaisemiseen

kansalaisaloitetta käsiteltäessä laadituista suppeista lainvalmisteluasiakirjoista ei löydy tukea. Voidaan myös kysyä, onko lakiin sisällytetty – sinänsä Ruotsissa omaksutun systematiikan mukainen – luettelo niistä tilanteista, joissa tekijä ei voi päätellä uhrin antaneen suostumustaan, lainsäädäntöteknisesti onnistunut. Luettelossa mainitut seikat toimivat vain yhtenä osoituksena tunnusmerkistön täyttymisen kannalta relevantin suostumuksen puuttumisesta. Käytännön soveltamistilanteissa suostumuksen puute voi ilmetä kuitenkin monin muinkin tavoin. Saattaisi olla perustellumpaa, että tällaiset pikemminkin todistelua koskevat aputositseikat jäisivät lain esitöiden tasolle. Joka tapauksessa seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyvät vuorovaikutustilanteet ovat käytännössä niin moninaisia, että suostumustilanteita koskevien mahdollisten luetteloiden laatimisen ja rangaistustasoltaan ankaran kriminalisoinnin säätämisen tulisi tapahtua huolellisen lainvalmistelun kautta. Tällöin tekijän tahallisuuteen liittyvät kysymykset – samoin kuin esimerkiksi väkivaltaa sisältävien raiskausten rangaistusarvo suhteessa muihin tekotapoihin – saattaisi tulla punnituksi tarkemmin. Koska rikoslain 20 luvun kokonaisuudistus on valmisteltavana oikeusministeriössä, kansalaisaloitteen ehdotukseen sisältyviä ongelmia ei ole tarkoituksenmukaista käydä tässä yksityiskohtaisemmin läpi.

Tässä yhteydessä on aiheellista kiinnittää lakivaliokunnan huomiota siihen, että rikoslain säännösten uudistaminen on vain osa siitä kokonaisuudesta, joita asianosaisten oikeusturvan parantaminen ja kansalaisaloitteen tavoitteiden saavuttaminen edellyttävät seksuaalirikosasioiden käsittelyltä. Uhrin ja rikoksesta epäillyn oikeusturvan parantamiseksi olisi hyvin perusteltua tehdä myös eräitä muita muutoksia toimintatapoihin seksuaalirikosten käsittelyssä. Seksuaalirikokset ovat monesti näytöllisesti erityisen ongelmallisia, sillä keskeinen näyttö perustuu usein asianosaisten omiin kertomuksiin, kun taas luotettavaa objektiivista näyttöä ei välttämättä juurikaan ole. Suostumuksen puuttuminen raiskauksessa on tunnusmerkistötekijä, jonka voidaan otaksua entisestään korostavan asianosaisten kertomusten merkitystä oikeudenkäynneissä ja aiheuttavan vaikeita näyttökysymyksiä. Asianosaisten kertomusten luotettavuuden arvioimiseksi olisi tärkeää, että heidän kertomuksensa tallennettaisiin kattavasti videolle – uhrin osalta jo silloin, kun hän ilmoittaa asiasta ensimmäisen kerran poliisi- tai terveydenhuoltoviranomaisille. Heikkolaatuinen älypuhelimella kuvattu tallennekin on tapahtumainkulun selvittämisen kannalta hyödyllisempi kuin esimerkiksi potilasasiakirjojen perusteella annettuun lääkärintlausuntoon kirjatut esitiedot, sillä lausunnon laatinut lääkäri ei välttämättä ole ikinä edes tavannut potilasta. Asianosaisten kertomusten luotettavalla dokumentoinnilla voitaneen vähentää myös niitä riskejä, joita liittyy seksuaalirikoksista tehtyihin perättömiin ilmiantoihin. Mikäli tällaiseen toimintatapojen muutokseen päädyttäisiin, se edellyttäisi tarvittavien lainsäädäntömuutosten lisäksi poliisi- ja terveydenhuoltoviranomaisten riittävää kouluttamista. Oikeusministeriössä vireillä oleva hanke henkilötodistelun vastaanottamisesta kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa ei tässä suhteessa ole riittävä uudistus. Toimintatapojen muuttamiseksi olisi perusteltua harkita, että lakivaliokunta kehottaisi oikeusministeriötä rikoslain 20 luvun kokonaisuudistuksen yhteydessä tarkastelemaan mahdollisuutta tallentaa seksuaalirikosasioissa asianosaisten kertomukset säännönmukaisesti videotallenteille ainakin poliisi- ja mahdollisesti myös terveydenhuoltoviranomaisissa.

Toiseksi tässä yhteydessä on aiheellista kiinnittää lakivaliokunnan huomiota siihen, että CEDAW-komitea on aikaisemmin mainitussa suosituksessaan korostanut, että tämän kaltaisissa asioissa oikeudenkäynnit tulisi järjestää joutuisasti (kohta 44). Tällä hetkellä suomalainen rikosprosessi ei täytä tätä joutuisuuden vaatimusta, jolla pyritään suojaamaan

erityisesti rikoksen uhria. Selvää on, että uhrin toipumista on omiaan hidastamaan se, että hän voi useinkin vuoden päästä joutua kertomaan tuomioistuimessa yksityiskohtaisesti tapahtuneesta seksuaalirikoksesta ja kohtaamaan tekijän uudelleen. Vastaavasti rikoksesta aiheuttomasti syytetty voi joutua odottamaan vapauttavaa ratkaisua pitkään.

Seksuaalirikosasioissa sekä uhrille että rikoksesta epäillylle oikeudenkäyntien viivästymisestä voi aiheutua peruuttamattomia vahinkoja. Tämän vuoksi olisi perusteltua, että lakivaliokunta edellyttäisi rikoslain 20 luvun kokonaisuudistuksen yhteydessä hallituksen tarkastelevan myös koko oikeudenhoitoketjun – poliisin, syyttäjien ja tuomioistuinten – toimivuutta ja resurssien riittävyyttä näiden rikosten käsittelyssä.

Hovioikeudenneuvos
Oikeustieteen tohtori

Kaarlo Hakamies